

**Національна академія наук України
Інститут історії України
National Academy of Sciences of Ukraine
Institute of History of Ukraine**

**А.В. Грубінко
A.V. Hrubinko**

**ВЕЛИКА БРИТАНІЯ В СИСТЕМІ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ
І БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ
(1990-2016 рр.)**

**GREAT BRITAIN
IN THE EUROPEAN FOREIGN
AND SECURITY POLICY SYSTEM
(1990-2016)**

*Монографія
Monograph*

Тернопіль, 2017
Ternopil, 2017

УДК 94(420):327.061 «1990/2016»
ББК 63.3(4Анг)
Г 90

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту історії України НАН України
(протокол № 9 від 31 жовтня 2017 р.)*

Науковий редактор:

Мартинів А.Ю., доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України

Рецензенти:

Алексієвець Л.М., доктор історичних наук, професор, професор кафедри нової і новітньої історії та методики викладання історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Дятлов В.О., доктор історичних наук, професор, перший проректор, проректор з науково-педагогічної роботи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, професор кафедри всесвітньої історії

Машевський О.П., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Грубінко А.В.

Г 90 Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.): монографія. / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. – 640 с.

ISBN 978-617-7516-28-5

Публікація є першим монографічним дослідженням історії участі Великої Британії у зовнішній та безпековій політиці Європейського Союзу. Висвітлюються питання ролі Великої Британії у становленні Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу та її вплив на відносини королівства з іншими стратегічними партнерами. Виявлено особливості британського впливу на фіксацію СЗППБ в установчих договорах об'єднання. Представлено компаративний аналіз позицій королівства щодо СЗППБ з позиціями Франції і Німеччини, оцінку ролі американо-британських відносин у розвитку європейської зовнішньої і безпекової політики. Висвітлюються історичні аспекти практичної участі держави в реалізації СЗППБ, зокрема, у відносинах ЄС з державами Східної Європи (в т.ч. Україною). Проаналізовано особливості британського підходу до формування військової компоненти ЄС в контексті трансформацій НАТО, місце британського ВПК у військово-технічній кооперації держав об'єднання, досвід участі країни у військово-гуманітарних акціях ЄС.

Розраховано на дослідників, дипломатів, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться проблемами історії міжнародних відносин, всесвітньої історії, історії Великої Британії та європейської інтеграції

**УДК 94(420):327.061 «1990/2016»
ББК 63.3(4Анг)**

ISBN 978-617-7516-28-5

© Андрій Грубінко, 2017
© ФОП Осадца Ю.В.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ5

ВСТУП6

**РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ І
ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯError! Bookmark not defined.**

1.1. Концептуально-теоретичні аспекти та методологія дослідження **Error! Bookmark not defined.**

1.2. Історіографія проблеми..... **Error! Bookmark not defined.**

1.3. Джерельна база дослідження..... **Error! Bookmark not defined.**

**РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ БРИТАНСЬКОГО
ПІДХОДУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ10**

2.1. Позиція британського суспільства і політичних партій щодо європейської політичної інтеграції10

2.2. Роль Великої Британії у формуванні механізмів зовнішньої і безпекової політики Європейського Співтовариства **Error! Bookmark not defined.**

2.3. Політичне співробітництво держав Європейського Співтовариства в системі стратегічних міжнародних союзів Великої Британії..... **Error! Bookmark not defined.**

**РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ НА ФОРМУВАННЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ І БЕЗПЕКОВОЇ
ПОЛІТИКИ11**

3.1. Позиція Великої Британії щодо Маастрихтського договору і створення Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу11

3.2. Амстердамський і Ніццький договори та британський вплив на структурні зміни в Європейському Союзі **Error! Bookmark not defined.**

3.3. Роль Великої Британії у процесі політичної інтеграції на етапі розробки і відхилення Конституційного договору ЄС **Error! Bookmark not defined.**

3.4. Вплив Великої Британії на інституційно-правові зміни СЗППБ ЄС в контексті прийняття Лісабонського договору **Error! Bookmark not defined.**

**РОЗДІЛ 4. УЧАСТЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В РЕАЛІЗАЦІЇ
ЗОВНІШНЬОЇ І БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС В СИСТЕМІ
ВІДНОСИН З СТРАТЕГІЧНИМИ ПАРТНЕРАМИ Error! Bookmark not defined.**

4.1. Компаративний аналіз політики Великої Британії, Франції і ФРН щодо реалізації зовнішньої політики ЄС **Error! Bookmark not defined.**

4.2. Американсько-британські стратегічні відносини і СЗППБ ЄС..... 13

РОЗДІЛ 5. ВПЛИВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ НА ПОЛІТИКУ СУСІДСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУError! Bookmark not defined.

5.1. Британська стратегія розширення ЄС на схід**Error! Bookmark not defined**

5.2. Східноєвропейська політика Великої Британії та її місце у СЗППБ ЄС **Error! Bookmark not defined.**

5.3. Політика Великої Британії щодо України в контексті розвитку зовнішньої політики і політики безпеки Євросоюзу 14

РОЗДІЛ 6. ТРАНСФОРМАЦІЇ БРИТАНСЬКИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ Error! Bookmark not defined.

6.1. Реформування НАТО та його взаємини з ЄС: британські інтереси і підходи **Error! Bookmark not defined.**

6.2. Місце військово-оборонного комплексу Великої Британії в системі кооперації ВПК держав Європейського Союзу..... 15

6.3. Участь Великої Британії у військово-гуманітарних операціях і місіях ЄС **Error! Bookmark not defined.**

ВИСНОВКИ..... 16

SUMMARY 535

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 18

ДОДАТКИ..... Error! Bookmark not defined.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТР	–	Азійсько-Тихоокеанський регіон
ВМС	–	Військово-морські сили
ВПК	–	військово-промисловий комплекс
ВТС	–	військово-технічне співробітництво
ДЄС	–	Договір про Європейський Союз
ДЗЗСЄ	–	Договір про звичайні збройні сили в Європі
ЄАВТ	–	Європейська асоціація вільної торгівлі
ЄЕС	–	Європейське Економічне Співтовариство
ЄСА	–	Єдиний європейський акт
ЄІБО	–	Європейська ідентичність у сфері безпеки та оборони
ЄОВС	–	Європейське об'єднання вугілля і сталі
ЄОА	–	Європейське оборонне агентство
ЄОІ	–	Європейська оборонна ідентичність
ЄОС	–	Європейське оборонне співтовариство
ЄПБО	–	Європейська політика безпеки та оборони
ЄПС	–	Європейське політичне співробітництво
ЄСЗД	–	Європейська служба зовнішніх дій
ЄСШР	–	Європейські Сили швидкого реагування
ЗЄГО	–	Західноєвропейська група озброєнь
ЗМЗ	–	зброя масового знищення
ЗС	–	збройні сили
КПВБ	–	Консервативна партія Великої Британії
ЛПВБ	–	Лейбористська партія Великої Британії
МУК	–	Міжурядова конференція
НАТО	–	(від англ. North Atlantic Treaty Organization) Організація Північноатлантичного договору.
НДДКР	–	науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
НЄГП	–	Незалежна європейська група програмування
ННД	–	нові незалежні держави
ОАК	–	Об'єднаний армійський корпус
ОДКБ	–	Організація договору про колективну безпеку (Ташкентський договір)
ОЕСР	–	Організація економічного співробітництва та розвитку
ОЄСР	–	Організація європейського економічного співробітництва
ОЗС НАТО	–	Об'єднані Збройні Сили НАТО
ПЛД	–	Партія ліберальних демократів
ПРО	–	протиракетна оборона
СЄПБО	–	Спільна європейська політика безпеки та оборони
СЗППБ	–	Спільна зовнішня політика і політика безпеки
СНД	–	Союз незалежних держав
СООТГ	–	Спільна об'єднана оперативно-тактична група
СПБО	–	Спільна політика безпеки та оборони
УПС	–	Угода про партнерство та співробітництво

ВСТУП

Історія європейської інтеграції, втілення теоретичних ідей якої розпочалося по завершенні Другої світової війни, відзначається складністю і суперечностями, але загалом становить успішний шлях впровадження в життя залучених до неї держав і народів Європи стандартів демократії, ринкових відносин, соціального забезпечення, економічного добробуту, міжкультурної взаємодії і політичного співробітництва. Інституційно-функціональним втіленням європейської інтеграції став Європейський Союз як правонаступник Європейського Економічного Співтовариства (1957–1993 рр.) та інших європейських спільнот – Європейського об'єднання вугілля і сталі та Євроатому. На початку XXI ст. ЄС переживає складний період фінансово-економічної, політичної кризи і, зрештою, кризи європейської ідентичності його учасників, які все ще намагаються відшукати формулу поєднання національних і комунітарних інтересів у різних сферах інтеграційної взаємодії. Показовим проявом і наслідком цих пошуків став початок процесу виходу Великої Британії з Європейського Союзу, який матиме далекосяжні наслідки для об'єднання і міжнародної спільноти загалом.

Окрім внутрішніх проблем розвитку Європейський Союз постав перед викликами зовнішнього (міжнародного) рівня на своїх безпосередніх межових територіях, які як ніколи вимагають від об'єднання активних дій, розвитку механізмів зовнішньополітичного і військового впливу. Саме ця своєрідна організація, як ніяка інша в Європі, розвинула власну єдину інституційно-функціональну систему формування та реалізації спільної зовнішньої і безпекової політики з елементами наднаціональної координації та управління. Тому дослідження історії розвитку Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (далі – СЗППБ) ЄС дає можливість зробити певні висновки про особливості розвитку системи міжнародної політики і безпеки Європи загалом, становлення європейського об'єднання у формі Євросоюзу як суб'єкта міжнародних відносин, виявити та проаналізувати досягнення і невдачі політичної інтеграції, спрогнозувати можливості цієї унікальної регіональної організації на міжнародному рівні. З огляду на сучасні непрості процеси трансформацій в ЄС та міжнародних відносин загалом особливу актуальність становить дослідження досвіду участі провідних держав-об'єктивного вивчення процесу формування позиції Великої Британії

щодо розвитку європейської інтеграції на внутрішньодержавному рівні його варто первинно розглядати в ідеальному вигляді без врахування таких факторів, як вплив американо-британських відносин і позаєвропейських інтересів країни, історичний досвід її відносин з іншими європейськими державами, завдання і функції ЄС на міжнародній арені.

Невід'ємною частиною методології наукового дослідження стали загальнонаукові методи логіки (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація, дедукція, індукція, аналогія, висунення гіпотези). Поєднання методів індукції і дедукції, методу сходження від абстрактного до конкретного сприяло визначенню об'єкта і предмета дослідження на основі всебічного аналізу наукових досягнень у вивченні означеної проблеми, формуванню та опрацюванню джерельної бази дослідження, встановленню конкретних прикладів впливу офіційного Лондона на функціонування механізмів зовнішньополітичної діяльності ЄС. Класифікацію застосовано насамперед при виділенні груп джерел дослідження та історіографічному огляді, формуванні схеми “Теоретико-концептуальна система розвитку європейської інтеграції” (див. додаток 1). Метод аналогії як логічна основа порівняльного методу застосовується при зіставленні політики британських урядів різних періодів щодо участі в механізмах політичного співробітництва держав Європейського Співтовариства, дослідженні східноєвропейської політики Сполученого Королівства і його позиції щодо євроінтеграції України, відносин ЄС і НАТО. Застосування методів системного і структурно-функціонального аналізу спрямоване на дослідження внеску Великої Британії в історію інституційно-правового становлення СЗППБ, розвитку міжнародного впливу і зв'язків Співтовариства з третіми країнами та міжнародними організаціями, формування військово-політичного і військово-технічного співробітництва держав Союзу, ролі Великої Британії у становленні відносин ЄС – НАТО, здійснення військово-цивільних операцій і місій Євросоюзу за його межами. СЗППБ трактується як історична підсистема складноструктурованої системи Євросоюзу, в якій Велика Британія намагалася утвердитися на провідних позиціях.

Елементи методу моделювання використовуються для формування цілісного уявлення про інституційно-функціональну структуру зовнішньої політики і політики безпеки ЄС, місця в ній Великої Британії. Використання статистичного методу пояснюється потребою показати кількісні параметри внеску цієї держави у розбудову

насамперед військово-оборонного комплексу ЄС, його зіставлення з можливостями ключових партнерів об'єднання у сфері безпеки – США і НАТО. Застосування термінологічного методу дає можливість сформуванню ієрархії базових термінів і понять в рамках понятійного апарату дослідження, уточнити їх зміст та обсяг як необхідну умову коректного використання під час дослідження, запропонувати авторське формулювання дефініцій ключових для розкриття теми і найбільш неоднозначно трактованих в сучасній історіографії термінів.

Дослідження проблеми участі Великої Британії у СЗППБ ЄС передбачає використання групи конкретно-історичних наукових методів. Зокрема, історико-генетичний метод дозволяє простежити історичні витоки Європейського Союзу як повноцінного і впливового суб'єкта новітньої системи міжнародних відносин, регіональної і світової системи безпеки, умови і чинники формування позиції Великої Британії щодо розвитку зовнішньополітичної складової європейської інтеграції, формування яких сягає середини ХХ ст., а сутність цієї позиції була закладена в часи імперського минулого Британії як світової держави.

Метод хронології дає можливість дослідити особливості політики Великої Британії щодо формування і розвитку СЗППБ ЄС у чіткій часовій послідовності та конкретних хронологічних рамках, показати форми участі у СЗППБ на прикладі конкретних подій в історії Євросоюзу, співставити розвиток військово-політичних механізмів ЄС і структур НАТО на рубежі ХХ–ХХІ ст., розкрити роль Великої Британії у цих процесах, а також співвіднести дії її ключових партнерів (Франції і ФРН) у процесі формування і розвитку СЗППБ ЄС, проаналізувати оперативну гуманітарно-військову діяльність Союзу (синхронний аналіз). Завдяки застосуванню методу проблемно-хронологічного аналізу прослідковано трансформації підходів британського керівництва, політикуму та громадськості щодо зовнішньополітичного виміру Європейського об'єднання на різних його історичних етапах, виявлено зміни у зовнішній політиці Великої Британії на європейському напрямі, наслідки внутрішньополітичних пертурбацій в державі для її зовнішньополітичного курсу, здійснено періодизацію ряду головних процесів і явищ в контексті означеної проблематики (діахронний аналіз). Пов'язаний з попереднім метод періодизації використовується при виділенні загальних періодів участі Великої Британії в процесах європейської інтеграції, періодів участі держави у СЗППБ, а також структуруванні матеріалу на основі загальноприйнятої в історіографії послідовності періодів розвитку

Європейського Союзу. Завдяки використанню методу періодизації здійснено системний аналіз особливостей участі Великої Британії у СЗППБ ЄС у хронологічній послідовності.

Значення порівняльно-історичного методу у процесі дослідження проблеми зумовлюється необхідністю проведення компаративного аналізу історичних підходів Великої Британії до розбудови зовнішньополітичної складової Європейського Союзу та інших провідних учасників регіональної інтеграції – Франції і Німеччини, з урахуванням позиції Італії. Компаративний аналіз застосовується також при комплексному зіставленні ролі американського і європейського напрямів зовнішньої політики Великої Британії у їх співвідношенні, протистоянні і взаємовпливі, що має концептуальний і засадничий характер для розуміння значної частини проблем, які виникли у процесі включення країни до регіональної інтеграції.

Використання історико-типологічного методу дослідження забезпечує розрізнення історичних моделей провідних міжнародних альянсів, якими для Сполученого Королівства стали відносини з США, що перебувають в основі британського атлантизму та функціонування Північноатлантичного Альянсу, і членство в Європейському Союзі. На прикладі СЗППБ ЄС підтверджено сформоване в історіографії виокремлення трьох типів концепцій участі держав в європейській інтеграції – німецького, французького і британського.

Застосування методу історичної герменевтики зумовлене необхідністю пізнання досліджуваної реальності шляхом здійснення змістового тлумачення різноманітного текстуального матеріалу та інтерпретації ключових подій, вчинків в історії досліджуваних явищ і процесів, розкриття їх явного і прихованого змісту.

Серед використаних в дослідженні окремих методів інших наук виділимо методи політології (інституційно-порівняльний аналіз, контент-аналіз (вивчення повідомлень ЗМІ, програм політичних партій і заяв політиків, правових актів) та івент-аналіз (аналіз політичних подій), моделювання і типологізації інтеграційних процесів, прогнозування), соціології (аналіз статистичних даних), права (тлумачення правових норм, порівняльно-правовий, правової герменевтики).

Отже, з огляду на особливості організації і функціонування ЄС можемо визначити його Спільну зовнішню політику і політику безпеки як особливу підсистему різнорівневої взаємодії держав та наддержавних інституцій Євросоюзу у сфері формування, організації і

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ БРИТАНСЬКОГО ПІДХОДУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Позиція британського суспільства і політичних партій щодо європейської політичної інтеграції

Велика Британія має чимало величних сторінок державотворення, які стали предметом гордості її громадян, заклали основи політичних традицій і високого статусу держави у світі. При цьому в історії країни наявні неоднозначні процеси політичного розвитку, проблемні аспекти зовнішньої політики, які викликають суперечливу реакцію в суспільстві, відображають своєрідну традицію державно-політичної самоідентифікації мешканців Туманного Альбіону. Одним з таких суперечливих історичних процесів розвитку новітньої зовнішньої політики Сполученого Королівства стала участь в європейській інтеграції.

Після Другої світової війни в Західній Європі вперше склалися об'єктивні умови для успішної практичної реалізації ідеї європейського об'єднання. Кожен з її суб'єктів має своєрідний історичний досвід формування і реалізації регіональної політики, спрямованої на пошуки свого місця в системі міжнародних відносин. Не стала винятком Велика Британія. Її специфічний історичний шлях як невід'ємного суб'єкта європейської політики є ключем для розуміння стратегії урядів ХХ–ХХІ ст. щодо участі в регіональних інтеграційних процесах, джерелом особливої позиції держави в європейському об'єднанні¹.

Населення Британських островів, як і державність на цих територіях, ведуть свої витoki безпосередньо з Європейського континенту. У I ст. до н.е. на островах жили кельти, які в др. пол. I тис. до н. е. переселилися з Центральної Європи. З I ст. н.е., коли римські імператори почали підкорення Британії, подальший вплив континентальної культури на Британські острови чинила давньоримська цивілізація. Після відходу римлян на рубежі IV–V ст. відбувався вплив германських племен. У 829 р. за часів короля Уессекса Егберта (802–839 рр.) англосаксонські королівства були

¹ Grubinko A. Идея европейской политической интеграции в истории международных отношений и Великобритании // *Historia i Świat*. 2016. № 5. p. 247.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ НА ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ І БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Позиція Великої Британії щодо Маастрихтського договору і створення Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу

Наприкінці ХХ ст. процеси європейської регіональної інтеграції під впливом внутрішньої діалектики економічного співробітництва провідних держав Західної Європи та об'єктивних зовнішніх чинників вийшли на якісно новий рівень. Перегрупування системи міжнародних відносин по завершенні “холодної війни” зумовило необхідність термінової адекватної реакції Євроспільноти, пошуку її місця в глобальній політичній системі і системі безпеки. Зростання економічної могутності ЄЕС, розширення торговельно-економічних інтересів вимагало створення відповідних політичних засобів для їх лобювання і захисту на міжнародному рівні, що й зумовило актуальність формування СЗППБ. Велика Британія, перебуваючи на етапі переосмислення орієнтирів зовнішньої політики і власного місця у новій глобальній системі міжнародних відносин, не могла залишитися осторонь центральних процесів в Західній Європі. Досягнуті домовленості щодо початку формування Європейського Союзу ставили Британію у невідгдане становище, що змушувало її керівництво шукати шляхи посилення впливу на регіональну політику.

Початок процесу підготовки договору про новий формат Європейського Співтовариства припав на завершальний рік правління уряду М. Тетчер. Поштовхом до “політизації” євроінтеграції стали суттєві зміни в системі міжнародних відносин: зменшення напруги американо-радянських стосунків; кризові дезінтеграційні процеси в самому СРСР; демократичні революції в країнах Центрально-Східної Європи; об'єднання Німеччини. Остання подія пришвидшила втілення ініціативи про політичний союз, вперше офіційно сформульованої урядом Бельгії 20 березня 1990 р. у листі до керівництва інших держав ЄЕС та підтриманої у листі-зверненні Г. Коля і Ф. Міттерана від 20 квітня 1990 р. до голови Ради Співтовариства. Лідери ФРН і Франції поставили вимогу проведення двох паралельних міжурядових конференцій (далі – МУК) щодо європейського монетарного і

політичного союзів². Незважаючи на застереження Британії, ініціативу схвалили на другому саміті Європейської Ради в Дубліні у червні 1990 року. Визначено основні елементи політичного союзу: посилення демократичності та ефективності інституцій; поглиблення єдності політичних заходів; Спільна зовнішня політика і політика безпеки. Уперше з кінця 40-х – початку 50-х років ХХ ст. держави Західної Європи отримали реальну можливість відродити ідею побудови регіонального політичного союзу і розпочати її практичне втілення. Британський уряд негативно поставився до цих пропозицій, прагнучи зберегти “status quo”. Перехоплення ініціативи у реформуванні ЄЕС франко-німецьким “ядром” засвідчило нездатність британського уряду здійснювати дієвий вплив на прийняття рішень в об’єднанні³.

Новим фактором європейської політики Великої Британії стала зміна уряду. Джон Мейджор, незважаючи на близькість до попереднього прем’єра, мав імідж поміркованого єврооптиміста, що поряд з “втомою” європейських лідерів від непоступливої політики “залізної леді” викликало в них позитивні очікування⁴. У 1989 році, будучи міністром закордонних справ, Дж. Мейджор заявив, що Велика Британія виграла від членства у Співтоваристві⁵. Поступово відбувся відхід уряду консерваторів від крайнього тетчеризму зі збереженням його основних цінностей. Корекція підходів до євроінтеграції стала одним з першочергових завдань нового Кабінету міністрів, баланс сил в якому змістився до прихильників конструктивного проєвропейського курсу і поміркованого євроскептицизму⁶. За оцінками Н. Капітонової, з часів правління Дж. Мейджора “Європа ставала пріоритетним напрямом британської зовнішньої політики⁷. Принаймні можемо констатувати значне посилення уваги уряду до проблем євроінтеграції у зв’язку з новим етапом її розвитку.

В основу позиції британського уряду під час міжурядових конференцій з підготовки ДЄС (грудень 1990 – грудень 1991 рр.) покладено принцип активної участі у переговорному процесі з метою

² Smith M.E. Europe’s Foreign and Security Policy. The Institutionalization of Cooperation. Cambridge, New York, 2004. p. 189.

³ Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції; пер. з англ. К.: К.І.С., 2006. С. 133.

⁴ Великобританія: епоха реформ / под. ред. Ал.А. Громыко. М.: Весь Мир, 2007. С. 367.

⁵ Mr Major’s Speech to Conservative Party Conference. Blackpool, 12 October 1989 / The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page4347.html> (дата звернення: 25.11.2016).

⁶ Ямпольська Л.М. Маастрихтський “Договір про Європейський Союз” і Велика Британія: між цінностями комунітаризму та національного суверенітету // Збірник наукових праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія “Історія та географія”. Х.: ОВС, 2006. Вип. 23. С. 7.

⁷ Капітонова Н.К. Великобританія в кінці ХХ – началі ХХІ века: от консерваторов к лейбористам. М.: МГИМО(У) МИД России, 2003. С. 23.

питання щодо роль Іспанії, держав “Вишеградської четвірки” і нейтральних держав-членів Європейського Союзу.

Ні Європейський Союз, ні його провідні держави-члени (Німеччина і Франція), ні зрештою сама Велика Британія не зацікавлені у повному розриві її зв'язків з об'єднанням. Вихід королівства з ЄС ліквідує усталений баланс сил в об'єднанні, що не задовольняє насамперед Францію, яка опиниться перед реальністю посилення ФРН. Здатність сучасної Італії гарантувати такий баланс викликає сумніви. Внаслідок запуску процесу виходу з Співтовариства Велика Британія буде змушена покинути якщо не всі, то більшість механізмів СЗППБ, втратить голос як одним з провідних суб'єктів творення сучасної зовнішньої політики ЄС. Лондон позбавить себе одного зі своїх основних міжнародних політичних майданчиків для висловлення позиції з актуальних регіональних і глобальних проблем. Це загрожує підвести підсумок під історичними амбіціями Сполученого Королівства як світової держави, звівши його до рангу острівної держави регіонального рівня, оскільки його перспективи стати повністю самостійним гравцем в міжнародній політиці є нереалістичними.

4.2. Американсько-британські стратегічні відносини і СЗППБ ЄС

Глобальні зміни в системі міжнародних відносин, які розпочалися наприкінці 80-х років ХХ ст. у процесі розпаду системи біполярного світопорядку, протягом останніх двох десятиліть пройшли декілька етапів, що характеризувалися поступовою переоцінкою пріоритетів та підходів до реалізації власних інтересів і розбудови взаємодії усталеними провідними суб'єктами міжнародної політики, формуванням нових регіональних центрів міжнародного впливу (ЄС, Китай, Росія та ін.). На сучасному етапі розвитку системи міжнародних відносин такі зміни пов'язані з подальшою трансформацією зовнішньополітичних пріоритетів провідної світової держави США і виходом Європейського Союзу на арену глобальної політики як впливового актора. Вказані процеси поставили на порядок денний провідних держав Європи питання про необхідність адекватної реакції на комплекс змін в регіональному і глобальному полі безпеки. Серед них виділяється Велика Британія, перед якою за наявності ряду соціокультурних, політико-економічних і військово-політичних

східній політиці ЄС вилучили британський уряд з кола переговорників щодо врегулювання російсько-українського конфлікту. В умовах виходу Великої Британії з ЄС і СЗППБ єдиним реальним каналом її впливу на міжнародну ситуацію на Сході Європи стануть механізми Атлантичного Альянсу за підтримки США. Зрештою це є вибір британського істеблішменту, який знехтував можливостями очолити СЗППБ і наповнити його дієвими військово-політичним ресурсами. Брак останніх, а також відмова від надання чітких перспектив членства окремим пострадянським державам стали однією з головних причин слабкості політики “Східного партнерства”, яка не змогла забезпечити належний вплив ЄС в регіоні. Завершення “Brexit” призведе до послаблення позицій держав Східної Європи у їх прагненні стати повноправними членами Європейського Союзу.

5.3. Політика Великої Британії щодо України в контексті розвитку зовнішньої політики і політики безпеки Євросоюзу

Після розпаду СРСР у східноєвропейській зовнішній політиці Великої Британії та Європейського Союзу чільне місце посіли відносини з Україною, яка, отримавши незалежність, завдяки насамперед своїй території, великій кількості населення, багатим природним ресурсам, геополітичним характеристикам і значним запасам різних видів озброєнь стала предметом пильної уваги Заходу. Українські і закордонні вчені сходяться на тому, що незалежність України стала не лише головним чинником розпаду СРСР, але змінила розклад політичних та військових сил в Європі і світі⁸. Американський дипломат С. Телбот охарактеризував незалежну Україну як ключовий елемент у новій Європі⁹.

Однак ставлення до України як держави, яка розпочала формуватися на завершальному етапі розпаду Радянського Союзу, з боку західних лідерів та інституцій на початку 1990-х рр. було неоднозначним і переважно упередженим. Прем'єр-міністр Великої Британії М. Тетчер, відвідавши одного разу Україну у червні 1990 р., під час виступу у Верховній Раді УРСР на заклик депутатів розвивати

⁸ Див.: Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич-Київ: Відродження, 2004. 488 с.; Wolczuk R. Ukraine's Foreign and Security Policy 1991–2000. London and New York, 2003. 216 p.

⁹ Україна в міжнародних відносинах ХХ століття / за ред. Я.Й. Малика. Львів: Світ, 2004. С. 5.

6.2. Місце військово-оборонного комплексу Великої Британії в системі кооперації ВПК держав Європейського Союзу

Розвиток військової компоненти Європейського Союзу, активні дискусії щодо якого розпочалися на початку 1990-х рр., поставили на порядок денний питання про створення автономної регіональної системи військово-промислового комплексу (далі – ВПК) держав об'єднання. Велика Британія як провідний учасник європейської безпекової кооперації в рамках НАТО, ЗЄС, ОБСЄ, на міждержавному дво- і багатосторонньому рівнях, володіючи значними військово-технічними ресурсами і досвідом розвитку новітнього ВПК, об'єктивно претендувала на лідерство у цій галузі інтеграції. З огляду на складність і тривалість формування СПБО ЄС, розвиток кооперації ВПК держав об'єднання став каталізатором здатності Союзу створити власну військово-технічну базу для виконання визначених військово-політичних завдань як одного з провідних учасників європейської та світової системи безпеки.

Розвиток військової кооперації між державами Західної Європи розпочався задовго до створення ЄС і не був пов'язаний з процесом формування Європейських Співтовариств, перед якими первинно ставилися лише економічні завдання. Період 1950–1980-х рр. можна вважати історично підготовчим етапом для переходу до розбудови європейської системи ВПК. Першою спробою на нормативно-інституційному рівні започаткувати багатосторонній формат такої системи став Договір про створення Європейського оборонного співтовариства (ЄОС) від 27 травня 1952 р., в якому країни регіону погоджувалися на підготовку і виконання спільних програм озброєння, оснащення, забезпечення і створення військових споруд Європейських оборонних сил, виробництва і торгівлі озброєннями (ст. 101)¹⁰. Велика Британія не приєдналася до договору, надавши перевагу НАТО і ЗЄС. Основну ставку в Лондоні робили на розвиток “особливих відносин” з Вашингтоном, в основі яких перебувало військове співробітництво, зокрема, тісне поєднання ВПК Великої Британії і США. Однозначного схвалення розвитку незалежного від НАТО військового співробітництва в рамках ЄЕС уникали навіть британські євроінтузіасти¹¹. Водночас Лондон, використовуючи свої провідні

¹⁰ Договір, учреждающий Европейское оборонительное сообщество, от 27 мая 1952 г. // История европейской интеграции. Хрестоматия. В 3-х частях. Ч 1. История Европейских Сообществ / Браницкий А.Г., Леушкин Д.В. Н. Новгород, 2014. С. 71.

¹¹ Keohane D. The approach of British Political Parties to a defense role for the European Community // Government and opposition. 1992. Vol. 27. № 3. p. 299.

ВИСНОВКИ

Велика Британія пройшла своєрідний історичний шлях участі в європейських інтеграційних процесах, намагаючись пристосувати їх до своїх державних потреб і міжнародних інтересів. Така стратегія стала особливо помітною у сфері СЗППБ ЄС. Уряди королівства стали активними співтворцями системи зовнішньополітичної співпраці держав Європейського Союзу. Згідно авторської концепції керівництво Великої Британії намагалося використовувати механізми об'єднання для посилення свого впливу на міжнародній арені, але дотримувалося мінімалістських позицій щодо їх інституційно-функціонального наповнення. Для цього було ряд обґрунтованих в дослідженні внутрішніх і зовнішніх детермінант, які можна звести в єдиний центральний концептуальний фактор – британські уряди ніколи не розглядали європейську інтеграцію (та регіональну політику загалом) як пріоритетну сферу зосередження своїх міжнародних зусиль, яка б явно переважала або заміняла за значенням інші історично важливі для держави напрями зовнішньої політики – відносини з США і країнами Співдружності націй. Тому СЗППБ ЄС розглядалася як важливий, але не головний механізм зовнішньої політики королівства, участь в якому не повинна була суперечити її засадничим принципам – прагматизму, державоцентризму, парламентському суверенітету, глобальному охопленню, балансу сил, наступності, атлантизму. Спорадична активізація участі у СЗППБ окремими урядами з метою посилити позиції в ЄС не виходила за рамки дотримання згаданих принципів, що зумовлювало її суперечливий характер. Головним висновком дослідження є теза про те, що Велика Британія знехтувала можливостями лідерства в ЄС у сфері СЗППБ, яка об'єктивно була оптимальною для максимального прояву лідерських амбіцій цієї держави в об'єднанні.

Набуття Сполученим Королівством членства в ЄЕС у 1973 р. стало вимушеним кроком, спрямованим на посилення міжнародних позицій держави в умовах безальтернативності Співтовариства. Виконання цього завдання мало відбуватися через активну участь в системі політичної співпраці держав об'єднання, яка у поєднанні з намаганням зберегти вірність класичним принципам і пріоритетам зовнішньої політики сформувала основу особливої позиції Великої Британії в інтеграційних процесах. Ускладнювало завдання інтеграції Британії до Співтовариства домінування франко-німецького тандему в

the development of the ESDP/CSDP did not go beyond British Atlanticism. Britain is involved in the strategic weakness of the EU as a subject of a system of European and global security, dependent on NATO and the United States.

Britain, as one of the world's leading military powers, has played an important role in shaping the European market for armaments and military equipment. London's position on the participation of the British military-industrial complex in the system of cooperation of the military-industrial complex of the states of the European Union was controversial. The kingdoms often favored cross-border cooperation outside the association and tried to resist integration trends, in particular, the development of the European Defense Agency. In the system of priorities of military industrial complex in foreign markets, British companies favored American partners. Due to the ambiguous position of Britain, it was not possible to create a single European arms market.

Great Britain has made a significant contribution to the formation and implementation of operational security activities of the European Union. Since 2003, the United Kingdom at various levels of representation has participated in virtually all EU military operations and civilian missions in the regions of the Balkans, the Middle East, Africa, the post-Soviet space. London was one of the largest donors of EU operations and missions. However, Britain's governments favored participation in NATO military operations and coalition forces of the Union states, and at EU level, they were mainly involved in civilian missions, which showed a strategic non-alignment of the Union's capabilities and tasks compared to the Alliance's structures.

Consequently, the history of Britain's participation in the EU CFSP in the context of the start of the Brexit process in March 2017 shows that Britain has never been able to find its place in the European Union. The history of its membership in the EU provides an instructive experience of a complex process of building relations with the institutions and partners in the Community, which should be taken into account in Ukraine. The withdrawal of the kingdom from the EU will lead to a partial loss of its influence on regional processes and will have some negative consequences for the international positions of Ukraine. The completion of the Brexit process will complicate the tasks of the participants in the integration of the CFSP, but should stimulate the consolidation of the efforts of the existing member states to create new structures against which the United Kingdom acted.

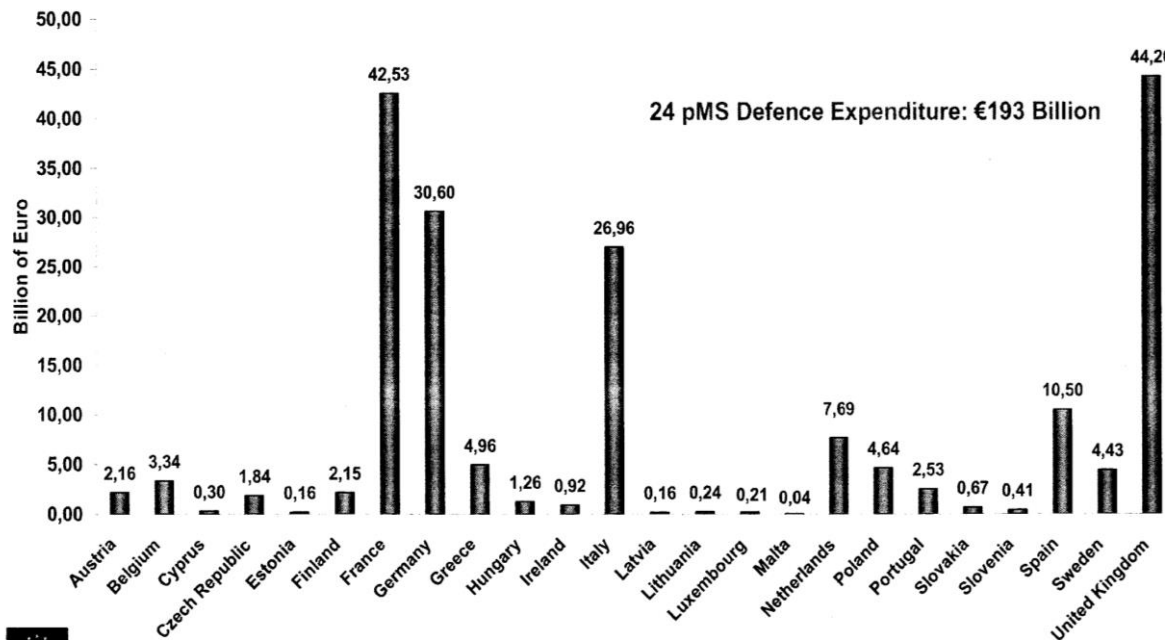
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Архівні матеріали

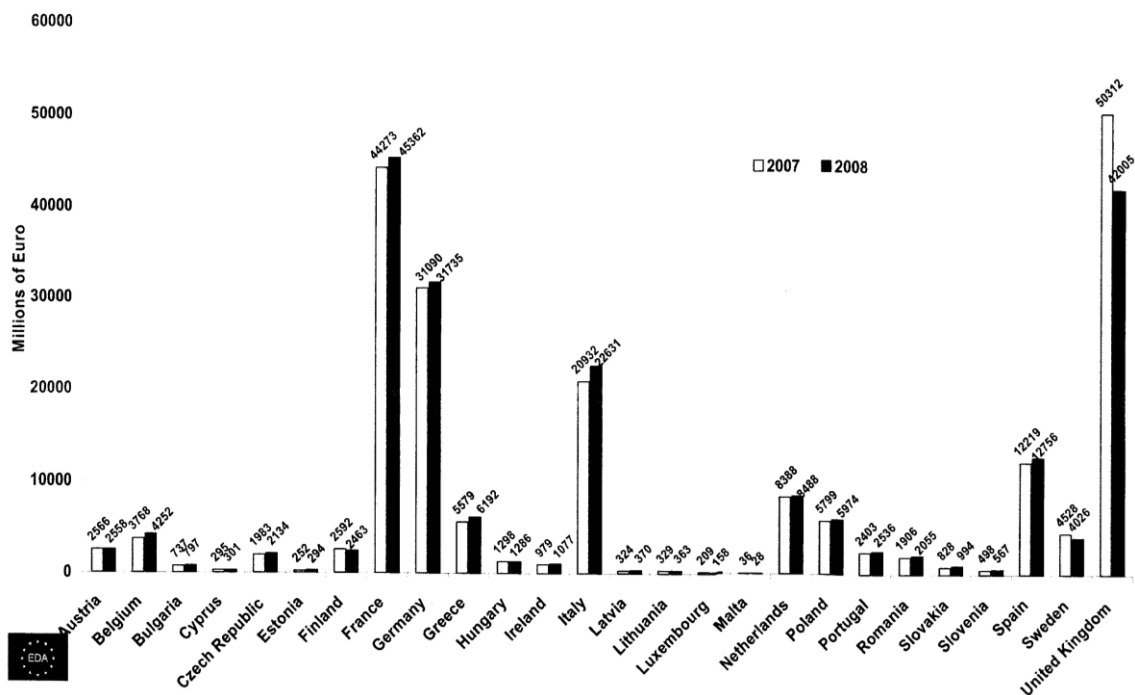
Фонди Відділу державного архіву МЗС України

1. З щоденника Б.І. Тарасюка. Запис бесіди з Надзвичайним і Повноважним послом Великої Британії в Україні Саймоном Хімансом. 3.12.1993 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. № 031. Арк. 127-128.
2. З щоденника О.В. Шамшура. Запис бесіди з першим секретарем делегації Великої Британії на Конференції з роззброєння Майклом Андерсоном. 17.03.1994 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. №030. Арк. 1-2.
3. З щоденника С.В. Комісаренка. Про семінар на тему: “Центральна Європа – нова система безпеки”. 19 травня 1994 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. № 7318. Арк. 55-56.
4. З щоденника С.В. Комісаренка. Запис бесід з главою британської парламентської делегації до Ради Європи лордом Фінсбергом. 17.03.1995 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. № 7682. Арк. 96-97.
5. З щоденника В.А. Василенка. Запис бесіди з Політичним директором Форін офісу Джеремі Грінстоком. 7 травня 1997 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. № 036. Арк. 71-73.
6. З щоденника В.А. Василенка. Запис бесіди з Начальником Управління Європейського Союзу Форін Офісу Річардом Стеггом (27 квітня 1998 р.) // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Оп. 036. Спр. 9562. Арк. 75-78.
7. З щоденника Б.І. Тарасюка. Запис бесіди з Міністром закордонних справ Великої Британії Робіном Куком. 9 червня 1998 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. № 9559. Арк. 10-11.
8. Лист Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії С. Комісаренка Начальнику управління Європи та Америки Ю.В. Богаєвському. № 49/26-196 від 17.02.1995 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 40. Арк. 34-35.
9. Лист Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії С. Комісаренка Першому заступнику

Діаграма 1. Загальні витрати на оборону держав ЄС у 2005 р.*
European Defence Spending in 2005

Діаграма 2.
Загальні витрати на оборону держав ЄС у 2007–2008 р. *
Defence Expenditure: 2007 & 2008

* National Breakdowns of European Defence Expenditure. 2005. EDA. Brussels, 2005. p. 3.

* Defence Data of EDA participating Member States in 2008. Brussels, 2010. p. 2.

Наукове видання

А.В. Грубінко

**ВЕЛИКА БРИТАНІЯ В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ЗОВНІШНЬОЇ І БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ
(1990-2016 рр.)**

Монографія

Підписано до друку 01.11.2017.

Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний 70 г/м². Друк електрографічний.

Умов.-друк. арк. 37,2. Обл.-вид. арк. 40,37

Тираж 300 примірників. Замовлення № 10/17/28-6.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю.В.

м. Тернопіль, вул. Винниченка, 9/7

тел. (0352) 40-08-12, (0352) 40-00-63, (097) 988-53-23

